

CLLO

KODOVI

2001

боје

број 6

SLOVENSKIH KULTURA

KODOVI SLOVENSKIH KULTURA

Снежана Петровић, Београд

Отворено и затворено као ознаке за светлу и тамну нијансу боја

1. Боје и њихови називи су предмет проучавања научника разних струка јер се тим истраживањима долази до сазнања о начину на који људи из различитог етничког, социјалног и културног миљеа посматрају и доживљавају једну исту стварност, а појашњавањем разноврсних аспеката симболике њиховог значења и употребе откривају се затамњена, а значајна поља у мозаику материјалне и духовне културе. Резултати таквога рада, осликавајући механизме перцепције стварности и начине стварања различитих модела једног истог света, помажу да се и у савременом језику препознају и схвате неки, на синхроној равни, готово непрозирни начини одражавања колористичке стварности. Називи за боје, систем њиховог именовања, као и ономасиологија, у сваком појединачном језику показују одређене особености које зависе од порекла самог језика, историјских околности и развоја, али и од контаката које је он имао са другим језицима и културама. Колико су на домаћу хроматску терминологију утицале различите културе са којима смо током историје долазили у контакт сведоче не само бројне позајмљенице¹ већ и преузимање појединих страних модела приликом именовања боје одређених предмета². Идући трагом управо тих потенцијалних утицаја, покушаћемо да осветлимо порекло и семантику придева *отворен* и *затворен* као ознака за светлу и тамну нијансу боја.

Отворен “светао” као потенцијални семантички калк

2.1. Коришћење придева *отворен* насталог од глагола чије је примарно значење “*aperire*”, у функцији ознаке за светлу нијансу боје, у сложеницама или ван ње³, није уобичајено међу индоевропским језицима. У свом *Речнику изабраних синонима у индоевропским језицима* Бак наводи следеће: “Већина речи за *светао* (за боју) су исте оне које значе *светао*, *јасан*, *сјајан* у ширем смислу” (Buck:1051–2)⁴. Овакав семантички развој није својствен ни свим словенским, па чак ни јужнословенским језицима.

¹ По нашој непотпуној евиденцији у српском језику има преко седамдесет назива за боје турског порекла, како неутралних, тако и оних везаних за специфичну терминологију (коњарство, разни занати и сл.), чак је и сам назив *боја* турцизам.

² Cf. на пример аргументе за постојање страног модела који је мотивисао употребу придева *зелен* у синтагми *зелен коњ* Ивић 1995:87–127.

³ За овај рад је ирелевантно да ли се ради о самосталној употреби поменутих придева или у оквиру сложеница, па ће оне бити разматране јединствено.

⁴ Како на истом месту наводи Бак, специфично означавање светлих и тамних нијанси боја углавном је новијег датума. Тако је енг. *light* у овом значењу забележено од 15. века, свн. *lieht* ретко у сложеницама као *liehtblā* “светло-плаво” (Buck l.c.).

Осим у српском, исто значење забележено је још у македонском и бугарском језику, али и у осталим балканским језицима⁵:

срп. *отворен* adj. “светао, јасан, незагасит (о боји)”⁶ — С треће је стране ... постеља ... покривена плаветним завесама ... од мало отвореније свиле (Београд 1893). — Познавалац људи необичном вештином и отвореним бојама црта и исмева неупутне поступке својих сувременика (Београд 1894). — Дорат може бити: отворен, кестенаст и затворен дорат (Београд 1896). — Рукави широки па се подвијају, па се види богата постава од отворене и тешке свиле (Шапчанин, *Сабрана дела*). — Западни Југословени су виши, витки и дугуљasti ... меких црта лица и отвореније комплексције (Ј. Цвијић). — То је ... само утеха нас што ... пијемо само отворена вина? (Капор, књижевно) (грађа РСА)⁷.

срп. дијал. *отворен* adj. “светле боје: —Турила отворен мафез на главу; — Стара сџм већ, неје за мене да носим отворено.” (Призрен, Чемерикић),

срп. *отворено* — “у сложеницама с придевима који значе боју показује да та боја има светлији тон, светлију нијансу: отвореножут, отвореноплав, отворенољубичаст, отвореномрк, отворенодоратаст и сл.” (грађа РСА),

буг. *отворений* “за боју: која је светлија од друге, који није много таман в. ачик;” (Геров 3:399),

буг. *отворено* “светло (за боју)” (БЕР 4:955),

мак. *отворено* “светло (за боју): многу отворена ми излезе црвенава боја” (Јашар-Настева 1962-63:136),

алб. *hapët* “светао, јасан: — е куде е ~ светлоцрвена (боја)” (ASR:361),

рум. *deschis* adj. “светао, о боји” (Tiktin II 37),

нгр. *ανοιχτός* “отворен; светао (о боји)” (Хориков-Малев: 89)⁸,

⁵ У раду ћемо наводити само она значења придева *отворен* и *затворен* и глагола *отворити* и *затворити* која садрже сем “светао”, односно “таман”. То се односи на све језике који се помињу, јер би бележење целокупног семантичког инвентара ових речи непотребно оптеретило рад и замагљило аргументацију.

⁶ Интересантно је да се у RJA другачије дефинише значење придева *отворен* (о боји), па стоји: “отворено на пр. плав, жут, т.ј. право, изразито”. Примери које RJA наводи су следећи: -Ако су јагоде ... отворено или црвено црне постале; Отворена боја т.ј. у потпуном смислу, на пр. отворено плав или жут; Глава ... густе отворено мрке косе. Густе, сасвијем отворено мрке науснице-. Први пример није сасвим јасан, други сам даје тумачење које се, додуше, не мора безрезервно прихватити, док у трећем примеру нема препреке да се придев *отворен* протумачи као “светао”.

⁷ У српском језику забележена је и именица *отвореност* f. “незагаситост, јасност (боје)” — Код шарених боја разликујемо три ствари: 1. тон боје ... 2. отвореност (осветљеност) (превод уџбеника из психологије, Београд 1923). - Степен отворености и затворености боја зависи од таласне амплитуде етра (уџбеник, Београд 1940) (грађа РСА). На основу примера очигледно је да се ради о релативно рецентном проширењу значења именице под утицајем придева.

⁸ Изгледа да је у новогрчком *ανοιχτός* уобичајена реч за ознаку светле нијансе боје јер се нпр. рус. *светлые краски* преводи са нгр. та *ανοιχτα χρώματα* (PHC).

Неке од наведених лексема помињу се у литератури и приликом тумачења њиховог значења увек се помишљало на постојање страног модела који би био узор за такву семантичку новину. Бак, наводећи нгр. ἀνοικτός “отворен” и рум. *deschis* “id.”, сматра да је румунска реч вероватно настала као последица семантичког позајмљивања и мада не каже експлицитно из ког језика, очигледно је да је мислио на поменути новогрчки (Buck l.c.). Јашар-Настева је објашњење за порекло овакве семантике и употребе македонског придева такође потражила у страном узору. По њеном мишљењу као модел за семантичко калкирање македонске речи послужио је турски придев *açık* “отворен, светао (за боју)” (Јашар-Настева 1962-63:136)⁹. Када се ради о српској речи, и Димитрије Чемериџић је дошао на исту идеју, записавши је на листић своје грађе за речник призренског говора¹¹. У томе што су обоје претпоставили утицај турског модела у проширивању семантике придева *отворен* важну улогу је, поред доброг познавања турског језика, одиграло и то што су обоје живели у вишејезичним срединама, Скопљу и мултилингвалном Призрену, где је турски језик био својеврсна чаршијска *lingua franca*. Оваквом тумачењу посебно иде у прилог чињеница да се исти семантички помак јавља симултано код несродних језика, а на једном ограниченом простору, Балкану, у лингвистици већ “чувеном” по сваковрсним међујезичким утицајима, док други блиско сродни језици наведенима (остали словенски и романски, на пример) ту особину не показују.

2.2. Евентуална дилема око језика узора може се разрешити тако што би семантичком пољу, не само придева *отворен*, него и његове шире породице у датом језику, било иманентно значење “светао (за боју)”. Турски придев *açık* “отворен”, као и глагол *açmak*, поред основног значења “*aperire*”, поседују, у различитим облицима и сем “јасан, светао (о бојама)”:

тур. *açık* adj. “отворен; отворен, слободан (пролаз); наг, непокривен; широк, простран; слободан, празан, непопуњен; чист, неисписан; размакнут (о веђама), широк, крупан; светао, јасан, отворен (о бојама); бистар, ведар, без облака и сл.”,

тур. *açıklık* s. “отворен простор; ширина, пространство; јасноћа; ведро време; нагост, обнаженост, светлина боје, светли тон, нијанса”,

тур. *açılmak* v. “постати светлији (о боји)”,

тур. *açmak* v. “осветлити, отворити боју” (TSS).

Придев *açık* у значењу “светао (о боји)” у турској језичкој породици потврђен је у туркменском, турском, азербејџанском, гагауском, кримско-

⁹ Под семантичким калкирањем подразумева се преношење значења из страног језика на реч, која је по свом другом значењу синоним дотичне стране речи (Cf. Simeon I 631).

¹⁰ Ова, по садржају и обиму значајна студија, доноси обиље примера македонских калкова турског порекла иако, разумљиво не и коначан инвентар. У уводу ауторка даје преглед дотадашње литературе о калковима уопште, али и о специфично балканским, као и њихову класификацију.

¹¹ Ова збирка предата је за лексичку картотеку Српске академије наука 1950. године, али, на жалост, не само што потом није објављена, већ речи из ње нису, осим спорадично, унете у материјал РСА. Детаљније о овој збирци Реметић 1996:338-342.

татарском, караимском, казахском и татарском, што сведочи да се ради о аутохтоном семантичком развоју (Севортјан 1974:209–210).

2.3.1. Да би процес семантичког калкирања у једном језику био могућ неопходно је да постоји одређени степен активног билингвизма. Такође, постојање самог турцизма у истоветном значењу у овим балканским језицима, подупрло би тезу о турском језику као моделу за калкирање. У српском језику забележене су следеће потврде овог турцизма:

ачик adj. “отворен, изложен; јасан”, adv. “откривено, без зара; јавно, отворено, наочиглед; јасно, разговетно”, m. “видело, чистина” (РСА)¹²,

ачџк adj. indecl. “отворен, светао: а) за боју; б) за место, где има доста простора, одакле је добар видик; в) за чељаде, разборит, окретан, отворене нарави” (Призрен, Чемерикић),

ачик “говори се и за боју, као и отворено: — Ачик плаво-” (РЈА),

ачик adj. “отворен кад је реч о бојама” (Косово, Елезовић II 495)¹³,

ачик (*хачик*) adj., adv., indecl. “отворен, јасан, светао, непокривен; отворено, јасно”, у синтагмама из говорног језика: *ачик хава* “ведрина, ведро небо”, *ачик кахва* “кава која није препржена, него остављена пријака”¹⁴, *ачик мави* “отвореноплаве, светлоплаве боје”, *ачик дијете* “отворено, слободно дете”, *ачиклук* m. “отвореност, јасност, чистина, ведрина: — Жарко сунце на ачиклук било-” (Škaljić)¹⁵,

2.3.2. Овај турцизам потврђен је и у следећим балканским језицима:

буг. *ачиџ* “отворен, јасан, јаван, светао (о боји)” (Геров I:16),

алб. *асик* adj. “отворен, јасан; светао, отворен (за боју)” (ASR),

мак дијал. *асик* “чист, бистар, светао”, али и “marineblau (плав као море, светлоплав)”¹⁶ (Титив Велес, Reiter 1964:149)¹⁷.

2.4. Осим придева, и глагол *отворити*, у свим поменутих језицима, осим у грчком и албанском, поседује значење “постати светао, учинити светлим”:

срп. *отворити* “а. дати нечему, унети у нешто јарке, светле, живе тонове” — Кад се јунак напојио винца / Па му винце отворило лице ... / Ту се врагу мироват’ не даде (НП, БВ 1901, 35). — У сунђер му [коњу] воду покупио, / А на чаршаф длаку отворио, / Преге ћебе тури на дората (НП, БВ

¹² РСА не бележи Елезовићеву потврду са Косова, а овај турцизам није потврђен ни код Вука.

¹³ У речнику Елезовић не наводи придев *отворен* “светао”. То што га користи у дефиницији може значити да је по његовом осећању то књижевна реч.

¹⁴ Могуће је да овде *ачик* има значење “светао” уколико се односи на светлију нијансу браон боје коју има мање пржена кафа.

¹⁵ Скок за *ачик* “отворено” каже да се користи са придевима који значе боју: *ачик плаво* (Србија) и наводи да се овај турцизам налази још у бугарском и албанском језику (Skok I 7).

¹⁶ Могуће је да се заправо радило о синтагми *ачикмави*, која је потврђена и у српском код Шкаљића, али у истом извору није засебно забележен турцизам *мави* иако га РМЈ наводи у значењу “плав”.

¹⁷ Нисмо успели да пронађемо потврде овог турцизма у румунском и грчком језику. Истовремено, не значи ни да су наведене бугарске, албанске и македонске потврде једине постојеће, већ да нам је био доступан ограничен број релевантних лексикографских извора из ових језика.

1911, 301). — А изведе из подрума шарца ... / На сунђер му воду покупио, / А на чаршав длаку отворио (НП Шаулић), Сунђер му [коњу] је воду покупио, / А чаршафом длаку отворио (НП, Андрић Н. Загреб). — Уз Анђине везене ираме, отарке и покровце на пешкунима, отворио [је] кућу урес Јеличин (Јуркић, Хрватска 1917). — Лијепо сложене, извезене руком, шаре на душеку отворише собу, дође соба лијепа, украшена (Босна, Тамил, Сијарић, Сарајево 1956); “б. фиг. осветлати” — А ће бисмо Турци ударили / И Крајини образ отворили / А и себе поштење добили? (НП Вук 4, 505). — Хајте браћо, те их причекајте, / Нећете ли Трипка осветити, / Свој Крајини образ отворити (исто, 8, 237) (грађа РСА)¹⁸.

буг. *отварямъ* “учинити да нешто није тако тамно, да постане светлије” (Геро 3:397)

мак. *отвори* “(за боју) постати отворенији, светлији” (PMJ)¹⁹,

рум. *deshide* “учинити светлим, посветлети” (Tiktin II 36),

2.5. На основу потврда ових глаголских значења, као и свеукупне семантике глагола са основним значењем “*aperire*”, може се помишљати на то да је значење “светао (за боју)” настало и као развој семантичког потенцијала домаћих речи²⁰, а да је њихов паралелизам у балканским језицима последица језичке конвергенције. Међутим, с обзиром на то да нема потврда о старини овог глаголског значења, ни значајнијих паралела у другим словенским језицима вероватније је да је значење “светао (за боју)” у српском језику, али и у осталим балканским језицима настао семантичким калкирањем од тур. *açık* “ид.”

Проблем порекла значења придева *затворен* “таман”

3.1. Премда би било природно очекивати да је придев *затворен* “таман” такође семантички калк, ситуација није тако једноставна. Најпре,

¹⁸ Занимљиво је да су сви примери, од којих је већина из народних песама, са запада српскохрватске језичке територије, док је сам придев *отворен* “светао” потврђен претежно у Србији.

¹⁹ Јашар-Настева не помиње македонски глагол у наведеном значењу већ као семантичке калкове третира само значења “расцветати, разведрити, освежити” (Јашар-Настева 1962-63:130).

²⁰ Сф. *отворити* “почети свитати, забелети се (о зори, јутру)” -Ту је војска трудна починула, / У то зора б’јела отворила, (НП Вук 4, 506). - Још не бјеше зора отворила, / Ево близу Колашина доше (И. 5, 283). - Ту је чета ноћу преноћила, / А кад саба - зора отворила ... / Тада стража чету пробудила (НП). - Зора отворила и почело да се раздањује (Павићевић, Црна Гора). За ово значење у РЈА стоји следећа напомена: “Развитак значења нејасан; јасније би било, да је рефлекс., онда би се глагол могао ставити под ц.” (јасан). У речнику Његошевог језика за значење глагола *отворити* у оваквој синтагми дефинисано је као “појавити се, настати” (РНЈ:599). За исте примере у синтагми *зора отворила* и РМС даје дефиницију “појавити се”. Приликом разматрања значења ове синтагме треба узети у обзир и изразе као што је *забелела се зора* “освануло је”, где *забелети* значи “постати светао, засветлети” (Сф. РСА s.v. *забелети*).

он је у том значењу, са знатно мање потврда, забележен у српском, македонском, албанском и румунском језику²¹:

срп. *затворен* adj. “који нема јаркости, таман, загасит (о боји)” — Јула је волела хаљине отворене боје ... а Меланија је увек носила хаљине затворене боје (Сремац), — Млади судија ... се између смокинга појавио у обичном оделу, не баш много затворене боје (Петк. В. 2, 99), — Куд погледаш само зеленило, затворено, чисто модно (Ј. Веселиновић) (РСА),

срп. *затворен* adj. “тамне боје” (Призрен, Чемерићи),

мак. *затворено* “тамно (за боју)” — Многу ти е затворено ова, земи си нешто поотворено” (Јашар-Настева 1962-63:136),

мак. *затворен* “тамно, за боју” (Титов Велес, Reiter 1964:205),

рум. *închis* adj. “таман, о боји” (Tiklin II 411),

алб. *mbyllët* “загасит о боји” (ASR),

Ни сам глагол *затворити* нема у српском, али ни у македонском и албанском значење “потамнети, учинити тамним”. Једино глаголско значење потврђено је у румунском: рум. *închide* “постати таман: —Vremea se închide (досл. време се затворило)” (Tiklin II 408)²².

3.2. Јашар-Настева значење македонског придева тумачи као семантички калк од тур. *kapatik renk* “досл. затворена боја” (Јашар-Настева l.c.). Не бавећи се посебно пореклом овог значења у македонском и румунском језику, Рајтер (Reiter 1964 l.c.) и Бак (Buck:1053), с друге стране, помишљају да је оно настало у опозицији према *отворен* “светао”. Да ли је и код значења придева *затворен* у питању семантички калк или аутохтони развој, тешко је са сигурношћу утврдити. За прво тумачење препреку представља недостатак општепотврђеног одговарајућег модела у турском језику. Уобичајена ознака за тамну нијансу боје у турском гласи *коуи*. Она није настала као бинарна опозиција од *асик* “отворен”, нити стоји у етимолошкој вези са глаголом *капатак* “затварати”, већ је пореклом од корена коме је основно значење “густина, дубина”:

тур. *коуи* adj. “густ, неразређен; таман, затворен (о бојама); прави, истински, непатворен”,

коуулашмак v. “згушњавати; потамнети, постати загасит”,

коуулук s. “густина; загаситост (боја)” (TSS).

3.3. Овај турски придев као позајмљеница потврђен је у српском језику:

срп. *кој* adj. indecl. “затворене боје”, *којешил*, *којашин* adj. indecl. “затворено зелене боје”, *којвишњеви* adj. indecl. “затворено вишњево боје” (Škaljić).

²¹ Одсуство бугарских и грчких потврда је занимљив феномен. Географска близина центру ирадијације књижевног турског језика можда је само случајна, посебно када је у питању бугарски језик, на чијој су територији постојали бројни локални турски говори.

²² С обзиром на то да је једина потврда за ово значење употреба глагола са именицом *време*, овај пример би можда требало посматрати као фразеолошки калк, о чему ће бити више речи даље у раду.

Имајући у виду ономасиологију турске речи, те малобројне потврде овог турцизма у балканским језицима, мало је вероватно да је она послужила као модел за семнатичко калкирање.

3.4. С друге стране, турску реч *kaparik* “таман, досл. затворен” коју наводи Јашар-Настева, а која као модел у потпуности одговара придеву *затворен*, не бележе речници, како књижевног турског језика, тако ни дијалекатски. Пошто не треба сумњати у познавање турског језика Јашар-Настеве, њена потврда засигурно сведочи о томе да је тај придев постојао у турском, макар само у локалном, говору. Посредну потврду ове турске речи даје и Чемерикић преко турцизма *капанџ* адј. “затворене боје: —Тај мафез је много капанџ за тебе”, *капанџ мави* “затворено плав” (Призрен, Чемерикић). Иако турски глагол *karata*к и његови деривати поседују семантички потенцијал који у себи садржи значење “мрачан”: *karata*к “затварати; заклањати: — Bulutar güneşi kapadu- досл.: Облаци су заклонили сунце”; *kararik* “затворен; мрачан, тмуран, суморан; облачан, натуштен (о времену)”; *karantiklik* “затвореност; мрачност, туробност; облачност, тмурност” (TSS), семантички помак “затворен” > “таман (за боју)” не може се сматрати аутохтоним у самом турском језику будући да је посведочен само у два периферијска пункта и у изразито мултилингвалним срединама. Стога је вероватније да се значење *затворен* “таман” у српском, македонском, абанском и румунском, развило по моделу система бинарних опозиција, као супротност од *отворен* “светао”, што је једна од универзалних тенденција унутар разнородних језика. Да ли се, пак, у случају два наведена турска примера такође ради о последици самосталне и независне креације или можда о проширењу значења под утицајем других локалних говора (српског, македонског, албанског) остаје отворено питање.

Закључак: решења и дилеме

4. На основу изложеног упоредног материјала, реч *отворен* “светао”, као ознака за нијансу боје, може се окарактерисати као један балкански семантички калк. За придев *затворен* “таман” пре се може рећи да представља семантички балканизам²³. Прва реч била би пример потпуне, а друга делимичне језичке конвергенције међу балканским језицима.

Оно што остаје као проблем је питање зашто се у овим, балканским језицима, појавила потреба да се уведу нове речи као ознаке за светлу и тамну нијансу боје, поред већ постојећих, и то не само позајмљенице, већ, много шире, калкови.

Појава “ненужних” позајмљеница, за које постоје одговарајуће домаће речи, није страна у процесу позајмљивања, па је стога исти принцип могао бити примењен и на семантичке калкове²⁴. Такође, остаје отворено и питање да ли *отворен* “светао” спада у групу народних калкова, каква је већина из грчког и турског језика на Балкану. Потврде придева у овом

²³ О дистинкцији између лексичких и семантичких балканизма и критеријумима за одређивање ових других в. Vlajić-Popović 1996.

²⁴ Примери још рецентнијих позајмљеница из немачког као ознака за светлу и тамну нијансу боје су *лихт* и *дункел*.

значењу налазе се, углавном, у стандардним речницима књижевних језика, осим неколико македонских и српских дијалекатских примера. То би могло створити наизглед једноставан утисак да се ради о ученом калку, из књижевног језика, али не треба изгубити из вида могућност да лексикографи нису бележили ове придеве у дијалектима, као уосталом ни сам глагол и придев у примарном значењу, сматрајући их делом обичне, недистинктивне семантике. Та чињеница отежава могућност да се одреди пут продирања овог потенцијалног калка с обзиром на то да није могуће утврдити дијахрони развој самог феномена означавања светле и тамне нијансе боја.

Appendix: Још неки потенцијални семантички калкови са глаголима *отворити* и *затворити*

5.1. Као додатак овом раду о *отвореном* и *затвореном* као ознакама за светлу и тамну нијансу боја указаћемо на један могући фразеолошки калк са глаголима *отворити* и *затворити* у неким од балканских језика. Он није у непосредној вези са ознакама светле и тамне нијансе боја, али се значење ових глагола, самостално и у појединим синтагматским склоповима реализује као “осветлети” и “потамнети”. У лексикографским изворима често се самим глаголима приписује овакво значење, што није увек исправно.

***отворити* + време “разведрити”:**

5.2.1. У турском језику постоји синтагма *Hava açıldı* “разведрило се, досл. време се отворило” (TSS). Исти синтагматски спој забележен је у следећим балканским језицима:

мак. *ако се отворит некој ден времето* “ако се разведри” (Јашар-Настева 1962-63:130)²⁵,

нгр. *ó кайρός άνοίγει* “време се разведрава (досл. време се отвара)” (Manderson:114),

алб. *и hap moti* “разведрило се време (досл. отворило се време)” (ASR:360).

5.2.2. Потврде овог евентуалног фразеолошког калка у српском и бугарском нису поуздане:

срп. *отворити* “покр. пролепшати се, увременити се” —Тек отвори вријеме а гора се лишћем обуче, свали се војска преко Кома (Љубиша, Црна Гора и Приморје)²⁶. —И с тога сам смислио, тек што вријеме отвори, селити у Русију (Исто), буг. *уторя се* “разведрава се после кише (за време)” (БЕР 4:955).

Српска потврда је несигурна јер се ради о два примера од истог писца са Приморја, па је мало је вероватно да они припадају скупа са горенаведеним речима, а за бугарску реч у речнику није наведен пример и не може се утврдити да ли се глагол користи уз именицу *време*.

²⁵ Јашар-Настева ово тумачи као семантички калк самог глагола *отвора* (Јашар-Настева l.c.).

²⁶ С обзиром на то да су сви примери из приморја уп. можда ит. *aria aperta* “чист, свеж ваздух” (Deanović/Jernej)

5.2.3 У претходним случајевима могло би се радити о потпуним преведеницама, док је једино у српском језику забележена синтагма са обе речи турског порекла:

срп. *ачик хава* “ведрина, ведро небо” < тур. *açık hava* “ид.” (Škaljić).

5.3. У значењу “наоблачити се”, у истом склопу користи се у турском глагол *karantak* “затворити се; наоблачити се, смрачити се: —Хава бирденбуре капанд- “одједном се наоблачило, досл. Време се одједном затворило” (TSS).

Једино румунски и македонски имају потврђено ово значење:

рум. *încîde* “постати таман: —Vremea se încîde— (досл. време се затворило)” (Tiktin II 408)

мак. дијал. *заклопено време* “наоблачено време” (Светониколско, МЈ IV/1, 1953:27)²⁷.

Овај потенцијални фразеолошки калк ограничен је на балканске језике, али потврде и у другим језицима могу довести у сумњу тврдњу да се не ради о самосталном семантичком развоју, као што је то слов. *одпрети се* “појавити се, распрострт у ширину”, изр. *небо се је одпрло* “разведрило се” (SSKJ III 304).

5.4. У српском језику постоје синтагме са глаголима *отворити* и *затворити* и именицом *небо*:

небо се отворило “ударила је јака киша, плјусак, настала је провала облака” (РСА с.в. *небо*),

затворити се “престати стварати кишу, престати натапати земљу (о небу)” (РСА)²⁸.

Питање ономасиологије и порекла ових синтагми занимљиво је и мора се разматрати у ширем, словенском контексту²⁹. За овај рад је значајно утолико што глаголи *отворити* и *затворити* у српском језику имају готово супротна значења у наведеним синтагмама и важно је да се то има у виду када се разматра семантика самих тих глагола.

ЛИТЕРАТУРА

ASR — *Albansko-srpskohrvatski rečnik*, Priština 1981.

БЕР — *Български етимологичен речник*, 1–, София, 1971–.

²⁷ Посредно постоји сведочанство да се у македонском користи глагол мак. *затвори* “наоблачити се” (Јашар-Настева 1962-63:130).

²⁸ Ово значење потврђено је само са два примера, из Вуковог превода Новог зајета и Даничићевим Приповеткама из Старога и Новог завета.

²⁹ Cf. на пример. пољ. s.v. *otwierać się: otwierają się, otworzyły się upusty niebieskie* “небо се провалило, срчује се страшан плјусак” (ПСР I 1538), затим израз *отворило се небо* “плјуснула је киша” (RBB). Оваквих примера има још, али они би морали бити предмет посебних истраживања.

- Buck — C.D. Buck: A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Chicago 1949.
- Vlajić-Popović 1996 — J. Vlajić-Popović: Semantic Evolution of Some Greek Loans in Serbo-Croatian, *Zeitschrift für Balkanologie* 32/1, Wiesbaden, 109–116.
- Геров — Н. Геров: *Речникъ на българския езикъ I–V; Дополнение на български речникъ*, Пловдивъ 1895–1908.
- Deanović/Jernej — M. Deanović, J. Jernej: *Hrvatsko ili srpsko — talijanski rječnik*, Zagreb 1982.
- Елезовић — Г. Елезовић: Речник косовско-метохиског дијалекта, *Српски дијалектолошки зборник* IV, VI, Београд 1932, 1934.
- Ивић 1995 — М. Ивић: *О зеленом коњу, Нови лингвистички огледи*, Београд.
- Јашар-Настева 1962–63 — О. Јашар-Настева: Македонските калки от турскиот јазик, *MJ XIII–XIV/1–2*, 109–172.
- Mandeson — A. Mandeson: *Τέλειο ελληνο λεξικο*, s.a., s.l.
- MJ — *Македонски јазик*, Скопје.
- ПСП — *Польско — српски речник I–II*, Београд, 1999.
- RBB — М. Peić, G. Bačlija: *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad, Subotica 1990.
- Reiter 1964 — N. Reiter: *Der Dialekt von Titov-Veles*, Berlin.
- Реметић 1996 — С. Реметић: Српски призренски говор I (гласови и облици), *Српски Дијалектолошки Зборник* XLII, Београд, 319–614.
- RJA — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb 1880–1976.
- PMJ — *Речник на македонскиот јазик*, Скопје 1986.
- PHC — *Русско-новогреческий словарь*, Москва 1983.
- РЊЈ — *Речник Његошева језика I–II*, Београд 1983.
- РСА — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд, 1959—.
- Севортјан — Э. В. Севортјан: *Этимологический словарь тюркских языков I*, Москва, 1974.
- Simeon — R. Simeon: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I–II*, Zagreb 1969.
- Skok — P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb 1971–1974.
- SSKJ — *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–VI*, Ljubljana 1975–1991.
- Tiktin — H. Tiktin: *Rumanisch- Deutsches Wörterbuch I–III*, Wiesbaden 1986.
- TSS — S. Đindić, M. Teodosijević, D. Tanasković: *Türkçe — Sırpça Sözlük*, Ankara, 1997.
- Хориков–Малев — И. П. Хориков, У. Г. Малев: *Новогреческо — русский словарь*, Москва 1980.
- Чемерикић — Д. Чемерикић: *Рукописна збирка речи из Призрена, грађа РСА*.
- Škaljić — A. Škaljić: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1979.